

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра національної безпеки

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
по написанню та захисту курсових робіт для підготовки здобувачів
вищої освіти ступеня бакалавр за спеціальністю 256 «Національна безпека
(за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)»

УДК 351.746.1(477)

Рекомендовано до друку науково-методичною комісією факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (*Протокол № 6 від 20 лютого 2025 р.*)

Рецензент:

Романов М.С. – доктор юридичних наук, професор, академік АН вищої школи України, завідувач кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька академія»;

Укладачі:

Грушко І.І. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Дмитренко О.М. – кандидат військових наук, завідувач кафедри національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Літковець Т.М. – старший викладач кафедри національної безпеки, Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Майко Т.С. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Стрелков В.В. – доктор філософії за спеціальністю політологія, старший викладач кафедри національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Яков'юк В.А. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки

Навчально-методичні вказівки по написанню та захисту курсових робіт для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)». Уклад. І. І. Грушко, О. М. Дмитренко та інш.; за заг. ред. О. М. Дмитренка; Волинський національний університет ім. Лесі Українки, факультет історії, політології та національної безпеки, кафедра національної безпеки. – Луцьк. : ПП Колаж, 2025. – 31 с.

ЗМІСТ

Передмова	4
Загальні методичні вказівки до курсової роботи.....	6
Вимоги до структури та змісту курсової роботи.....	10
Положення щодо захисту курсової роботи.....	18
Додатки	24
Список рекомендованих джерел	26

Передмова

З набуттям незалежності у 1991 році Українська держава зіткнулася із постійними загрозами національним інтересам. Необхідність подолання наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС (1987 р.), внутрішньо-політичні кризи, які призводили до масових протестів – Майданів (2004, 2013-2014 р.р.), кліматичні зміни, стихійні лиха – повені на Закарпатті (1998, 2001, 2017 р.р.), «газові» та «продовольчі» війни з росією (2000-2010 р.р.), гібридні недружні дії сепаратистського спрямування зі сторони окремих політичних кіл Угорщини та Румунії, тиск Польщі у взаємовідносинах в історичній площині, обережна позиція західних держав в питанні євроатлантичної інтеграції України, та, врешті, триваюча з 2014 року збройна агресія російської федерації у союзі з республікою білорусь, спрямована на порушення територіальної цілісності, суверенітету та демократичного устрою нашої держави, через яку постала очевидна загроза для існуючого механізму забезпечення глобальної світової безпеки – диктують нагальну потребу у створенні потужної системи забезпечення національної безпеки України.

Одними з основних завдань із забезпечення національної безпеки є удосконалення нормативно-правової бази, реформування сектору безпеки і оборони України та впровадження нових практик. В основу цієї системи закладені консолідація та національне піднесення українського суспільства, стійкість та рішучість, які демонструють військовослужбовці і співробітники силових відомств у боротьбі за незалежність і територіальну цілісність нашої держави, готовність населення до національного спротиву.

Отримання вищої освіти передбачає ретельне планування самостійної роботи студентів, що сприятиме як успішному засвоєнню освітньої програми, так і розвитку навичок досліджень, творчої діяльності та наукової роботи. У цьому контексті особливої ваги набуває такий вид самостійної роботи здобувачів, як виконання курсових проєктів, які поєднують досягнення науково-дослідних, освітніх цілей та вирішення фахових завдань під час їх підготовки та захисту. В процесі виконання курсових робіт студенти самостійно досліджують актуальні

проблеми, використовуючи сучасні наукові методи. Вони опрацьовують нормативно-правові акти, при цьому отримують навички їх правильного розуміння та тлумачення, а також вчать аналізувати наукові й навчальні джерела, критично їх оцінювати. Окрім цього, студенти розвивають уміння формулювати власні думки, обґрунтовувати й захищати їх, а також робити аргументовані наукові, теоретичні та практичні висновки.

Основними складовими курсової роботи є: актуальність обраної теми, її відповідність сучасному стану науки та перспективам розвитку галузі; вивчення і критичний аналіз нормативних документів, практичних матеріалів та періодичної літератури; дослідження поточного стану й перспектив розв'язання проблеми. Важливими елементами також є чітке визначення та аргументована характеристика об'єкта, предмета, мети, завдань і методів дослідження, опис і аналіз виконаних досліджень чи експериментів, а також узагальнення отриманих результатів із формулюванням висновків та практичних рекомендацій.

Мета цих Навчально-методичних вказівок – надати підтримку здобувачам вищої освіти у процесі написання курсових робіт. В основі покладено вимоги нормативних документів (державних стандартів) до оформлення елементів роботи, а також рекомендації з різних довідників.

I. Загальні методичні вказівки до курсової роботи

В освітньому процесі Волинського національного університету імені Лесі Українки передбачено різні форми індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти, серед яких є курсові роботи. Якість виконання цих робіт є показником рівня засвоєння знань. Курсові роботи виконуються з метою закріплення, поглиблення та систематизації набутих під час навчання знань, а також їх практичного використання для вирішення професійних завдань. Курсова робота допомагає розвивати у здобувача навички самостійної наукової діяльності, підвищує його теоретичну та професійну підготовку, а також сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Під час написання курсової роботи студент має продемонструвати вміння працювати з літературними джерелами, аналізувати правові документи та робити аргументовані висновки.

Завідувач кафедри займається загальною організацією та контролем за підготовкою і захистом курсових робіт. Безпосереднє керівництво виконанням роботи здійснює науковий керівник із числа викладачів. За потреби також можуть залучатися консультанти з наукових або державних установ (організацій), на базі яких студенти проводять свої дослідження.

Здобувач вищої освіти обирає тему курсової роботи із затвердженого кафедрою переліку тем, який враховує актуальні наукові та практичні проблеми. При виборі теми важливо враховувати не лише специфіку фахової підготовки, а й власні навчальні інтереси. Це дозволить здобувачу обрати найбільш цікавий та відповідний напрямок дослідження, орієнтований на його майбутню професійну діяльність.

Крім того, студент може самостійно запропонувати тему курсової роботи, сформулювавши її на основі індивідуальних наукових інтересів та актуальності проблеми. Для цього необхідно розробити індивідуальний план виконання роботи, враховуючи її науково-теоретичну та практичну значущість, та подати заяву на затвердження теми завідувачу кафедри. У плані слід описати етапи дослідження, методи, які будуть використані, та очікувані результати, демонструючи готовність до проведення самостійного дослідження.

Здобувачі вищої освіти повинні визначитися з темою курсової роботи протягом навчального року (або семестру). Під час вибору теми варто враховувати, що в межах однієї академічної групи, зазвичай, не дозволяється виконання курсової роботи на одну й ту саму тему кількома студентами. Тому викладач кафедри повинен повідомляти студентів про вже обрані теми курсових робіт.

Курсова робота повинна відповідати актуальному рівню розвитку науки, законодавства та практики. Перед початком написання курсової роботи здобувачу вищої освіти необхідно ознайомитися з основними вимогами до її виконання:

1. **Достатній теоретичний рівень.** Це означає, що здобувач має розкрити обрану тему курсової роботи відповідно до сучасного стану науки в галузі національної безпеки. Крім того, потрібно повноцінно висвітлити основні поняття та терміни, які стосуються проблеми курсової роботи, включивши в зміст лише об'єктивні факти та реальні приклади з практики.

2. **Дослідницький характер.** Курсова робота повинна містити елементи дослідження, такі як:

- вивчення достатньої кількості опублікованих джерел (книг, статей, інших розробок) як вітчизняних, так і закордонних авторів;
- систематизація та аналіз різних думок і підходів, а також формування власної точки зору з досліджуваної проблеми;
- порівняння теоретичних поглядів вчених з практичною діяльністю, що стосується теми курсової роботи, а також розробка висновків і рекомендацій.

3. **Грамотність оформлення.** Ця вимога є важливою для підвищення якості курсової роботи. У тексті не повинно бути граматичних і стилістичних помилок. Здобувач має дотримуватися правил цитування, оформлення висновків та складання списку використаних джерел. Дотримання цієї вимоги також формує у студента культуру оформлення наукових праць, що стане в нагоді у його подальшій практичній діяльності.

4. **Форма виконання.** Оформлення роботи є важливим елементом виконання, який враховується під час оцінювання при рецензуванні та захисті.

Хоча не існує єдиних вимог до зовнішнього оформлення, структури, обсягу, змісту і стилю викладу курсових робіт, чинні нормативні документи встановлюють загальні принципи оформлення таких робіт.

Письмова робота виконується за допомогою комп'ютера та друкується машинописним способом на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (210 x 297 мм) або інших форматів в межах 203 x 288 до 210 x 297 мм. Текст повинен бути відформатований з міжрядковим інтервалом 1,5, з максимальною кількістю до тридцяти рядків на сторінці.

Обсяг курсової роботи зазвичай становить 30-35 друкованих сторінок (без урахування додатків). Список використаних джерел має включати щонайменше 25 позицій.

Текст курсової роботи слід друкувати з дотриманням таких розмірів полів: ліве – не менше 20 мм, праве – не менше 10 мм, верхнє – не менше 20 мм, нижнє – не менше 20 мм.

Шрифт друку має бути чітким, з мінімальною висотою 1,5 мм, а чорна стрічка повинна мати середню жирність. Щільність тексту в письмовій роботі повинна бути однорідною.

Друкарські помилки, описки та графічні неточності, які були помічені під час написання, можна виправити, підчищаючи або зафарбовуючи їх білою фарбою. Виправлений текст слід наносити на тому ж місці або між рядками машинописним способом.

Заголовки структурних частин письмової роботи, такі як «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ» та «ДОДАТКИ», друкують великими літерами, вирівнюючи їх по центру відносно тексту. Заголовки підрозділів оформлюються малими літерами (за винятком першої великої) з абзацного відступу, при цьому крапка в кінці заголовка не ставиться.

Нову сторінку слід використовувати для початку кожної частини письмової роботи. Сторінки, розділи та підрозділи нумеруються арабськими цифрами без знака №. Першою сторінкою письмової роботи є титульний аркуш, який входить

до загальної нумерації, але номер на ньому не вказується. На наступних сторінках номер розміщується в правому верхньому куті без крапки в кінці.

Номер розділу розміщується після слова «РОЗДІЛ», без крапки після номера, а заголовок розділу друкується з нового рядка. Нумерація підрозділів здійснюється в рамках кожного розділу. Номер підрозділу формується з номера розділу та порядкового номера підрозділу, розділених крапкою. Номер підрозділу завершується крапкою, наприклад: «1.2.» (другий підрозділ першого розділу), після чого розміщується заголовок підрозділу в тому ж рядку.

5. Терміни подачі та рецензування курсової роботи. Термін подання підготовленої та належно оформленої курсової роботи на кафедру для рецензування встановлюється з урахуванням навчального плану та специфіки його реалізації в поточному навчальному році. Термін подання курсової роботи на кафедру визначається відповідним графіком, затвердженим завідувачем кафедри.

Кафедра може приймати курсові роботи після встановленого терміну лише в разі поважних причин затримки, а також наявності письмового дозволу декана факультету, узгодженого з завідувачем кафедри.

Термін подачі курсової роботи не повинен перевищувати 15 днів до її захисту.

Після списку використаних джерел в кінці роботи здобувач вищої освіти повинен вказати дату її завершення та поставити свій підпис.

Загальні вимоги до курсових робіт:

- цілеспрямованість;
- об'єктивність;
- зрозуміла логічність і послідовність структури та викладу матеріалу;
- глибина дослідження та всебічність висвітлення питань;
- точність і стислість формулювань, конкретність викладу;
- обґрунтованість висновків і пропозицій;
- правильне оформлення роботи.
- дотримання академічної доброчесності.

Процес виконання курсової роботи включає такі етапи:

1. Обговорення теми, вибір об'єкта, предмета та визначення мети дослідження.
2. Формулювання гіпотез і розробка теоретичних основ дослідження.
3. Формування програми і методичних засад дослідження, виконання дослідження, обробка й аналіз результатів, а також узагальнення висновків.
4. Оформлення курсової роботи та підготовка до захисту.

II. Вимоги до структури та змісту курсової роботи

На початку підготовки курсової роботи слід ознайомитися зі змістом дотичної до обраної теми літератури та скласти детальний план, що містить основні розділи і підрозділи роботи. Здобувач вищої освіти звертається до наукового керівника для підтвердження плану роботи, списку використаних джерел, термінів та процедури підготовки курсової роботи.

Структура курсової роботи:

- 1) титульний аркуш;
- 2) зміст;
- 3) вступ;
- 4) основна частина;
- 5) висновки;
- 6) список використаних джерел;
- 7) додатки (за потреби).

Титульний аркуш курсової роботи повинен містити такі елементи:

а) найменування вищого навчального закладу та його підпорядкованого органу, а також кафедри, на базі якої виконана курсова робота;

б) назва навчальної дисципліни, за якою виконується курсова робота;

в) тему курсової роботи;

дані здобувача вищої освіти: прізвище, ім'я, по батькові, а також шифр академічної групи;

г) науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника;

д) місто і рік виконання. (див. додаток № 1)

Зміст курсової роботи є планом, за яким вона виконується, і включає найменування та номери початкових сторінок усіх розділів і підрозділів з заголовками, в тому числі вступу, загальних висновків та списку використаних джерел. (див. додаток № 2)

Вступна частина курсової роботи повинна відображати теоретичну діяльність автора. У вступі курсової роботи викладається суть та стан досліджуваної проблеми, її теоретична й практична важливість, а також підстави й початкові дані для роботи над темою. Здійснюється науковий аналіз проблеми та огляд попереднього досвіду її вивчення. Також проводиться методологічне обґрунтування та логіко-історичний аналіз, а також підтверджується актуальність і необхідність проведення даного дослідження.

Актуальність теми (термін «актуальність» походить з латинської і означає «важливість, практичну значущість проблеми») розкривається через аналіз та порівняння з уже відомими дослідженнями обраної проблеми. Це включає визначення необхідності та доцільності проведення дослідження для розвитку відповідної галузі.

Також в рамках вступу до курсової роботи необхідно визначити об'єкт та предмет дослідження. Об'єкт – це ті зв'язки, закономірності, компоненти та відношення між ними, які підлягають безпосередньому вивченню в рамках дослідження, а предмет дослідження можна описати, як, власне, мету наукового пошуку. Для прикладу, якщо за тему роботи визначити «Загрози у сфері соціальної безпеки громадян», в такому випадку об'єктом дослідження виступатимуть суспільні відносини у сфері соціального життя людини й громадянина, а предметом – наявні та потенційні загрози безпеці громадян у цій сфері.

Також необхідно визначитися з методологією дослідження. Визначити доцільні та прийнятні методи (прийоми, способи) та засоби дослідження, а також принципи і підходи, яких буде дотримуватися дослідник під час проведення наукової розвідки. Визначитися із ними допоможе науковий керівник, а також

стане помічним аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів, узагальнень наявних практик у галузі національної безпеки.

Фінальне редагування та корекцію вступної частини доречно виконувати під час завершального етапу написання роботи, коли автор у повному обсязі осягнув досліджувану проблему.

Основна частина курсової роботи. Опис процесу дослідження – питома складова письмового обсягу роботи. Тут висвітлюють методи й інструменти дослідження з використанням законів і правил логіки викладення матеріалу (основний текст курсової роботи має складатися із розділів, поділених на підрозділи). Кожен новий розділ необхідно починати з нової сторінки, зазначаючи його назву великими літерами та виділяючи її жирним шрифтом.

Матеріал в курсовій роботі повинен викладатися послідовно, всі логічні складові викладеного матеріалу повинні бути взаємно пов'язаними, а в своїй сукупності повністю розкривати тему роботи. Для цього необхідно розглянути науковий дискурс обраної тематики, приділити увагу сучасним методичним розробкам, вивчити та критично осмислити відповідну наукову літературу й періодичні видання, сформулювати своє власне ставлення до дискусійних питань в межах теми роботи. На підставі аналізу емпіричних або звітних даних, особистих спостережень та узагальнень потрібно зробити необхідні висновки, висвітлити отримані результати, зазначаючи наявні недоліки, а також надати рекомендації та пропозиції щодо можливостей подальшого покращення діяльності об'єкта дослідження.

У розділах основної частини необхідно розкрити та висвітлити:

- огляд наявної літератури за темою; обґрунтування вибору напрямків досліджень; основні етапи розвитку наукової думки за проблемою дослідження; нормативні, наукові та навчальні джерела; визначаються невирішені раніше питання, обґрунтовується необхідність проведення досліджень у даній галузі;

- обґрунтування методів вирішення задач які будуть застосовані дослідником і їх порівняльні оцінки, загальної методики проведення дослідження, методи побудови гіпотез і т. ін.;
- результати досліджень, оцінка повноти вирішення поставлених задач і достовірності одержаних результатів, їх порівняння з аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних науковців тощо.

Під час написання курсової роботи необхідно звернути увагу і на питання розбивки тексту на абзаци. Кожен абзац повинен містити в собі певну думку, викладену одним чи кількома реченнями.

У курсовій роботі необхідно надати посилання на всі джерела, які так чи інакше були використані в процесі її написання. Такі посилання дають змогу відшукати першоджерела, відповідні публікації, документи та інші матеріали, які уможливають перевірку достовірності та верифікацію отриманих відомостей, простежити цитування документів, дадуть необхідну інформацію щодо них. Посилатися слід на останні, оновлені, версії видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання.

Використовуючи в курсовій роботі нормативні чи практичні матеріали, теоретичні положення інших авторів, здобувач вищої освіти має посилатись на відповідні джерела. Не допускаються так звані «запозичення», коли матеріали чи положення видаються за власний доробок здобувача вищої освіти. Не можна також допускати суцільного цитування відповідних джерел чи іншого їх надмірного використання.

У висновках курсової роботи описуються найбільш важливі теоретичні та практичні результати дослідження, розкривається їх значення для науки і практики, а також обґрунтовується їх достовірність. В цьому розділі роботи необхідно висвітлити результати отримані в процесі вирішення кожного завдання яке було визначене та поставлене дослідником у вступі до курсової роботи. Разом з цим, важливо надати рекомендації та пропозиції щодо наукового та практичного

використання отриманих результатів, з метою вдосконалення практики національної безпеки.

Складений здобувачем вищої освіти список використаних джерел свідчить про сутність його обізнаності в темі роботи. До списку не включаються ті джерела, посилання на які відсутні у тексті, отже на ті, які фактично не були використані. Після зазначення номеру кожного джерела необхідно вказувати офіційне джерело, в якому було опубліковано зазначені матеріали. Для монографічних видань вказують прізвище, ініціали автора, повну назву книги, місце видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок. Для статей, що опубліковані в періодичних виданнях, зазначають прізвище, ініціали автора, назву статті, назву журналу або газети, рік видання, номер журналу чи дату виходу газети, кількість сторінок.

Список використаних джерел та літератури необхідно оформити згідно вимог визначених у Державному стандарті України 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Способи оформлення списку використаних джерел:

І спосіб. Список використаних в курсовій роботі джерел розміщується наскрізно через увесь текст в порядку згадування (цитування) їх у тексті за їхньою наскрізною нумерацією. Посилання наводять в квадратних дужках відразу після закінчення цитати, де вказують порядковий номер джерела у післятекстовому списку використаної літератури та відповідні сторінки цитування джерела (наприклад: [7, с. 27], що означає сьоме джерело із списку використаних джерел, а саме цитування знаходиться на двадцять сьомій сторінці. Або [6, с. 22-28], що означає джерело за номером 8 із списку використаних джерел, а текст цитування знаходиться з двадцять другої по двадцять восьму сторінку. В разі використання нормативно-правових документів для зноски використовується лише номер відповідного джерела із списку використаної літератури (наприклад [11], що означає одинадцяте джерело у списку літератури, і в разі, якщо сторінки не вказані, то це один з нормативних документів. Або [14, 16, 21] означає, що

використано 3 документи, які в списку використаної літератури вказані під номерами чотирнадцять, шістнадцять і двадцять один).

II спосіб. Список використаної літератури розміщується після тексту усієї роботи. В цьому разі після тексту зноски ставиться її порядковий (відповідний) номер на даній сторінці (1,2,3...), а внизу сторінки робиться посилання на джерело, з якого взятий текст, із зазначенням номеру сторінки.

Список використаної літератури потім розміщується ще раз наприкінці роботи (після висновків). Отже, із застосуванням II способу необхідно двічі повторювати використані джерела (в кінці сторінки після цитування та у наприкінці самої роботи у окремому списку використаної літератури).

У список використаних джерел та літератури пропонується включати основну та допоміжну літературу з теми, яка досліджується, та на яку в тексті роботи містяться посилання, або з якою автор ознайомився, хоч на неї конкретно і немає будь-яких посилань. Послідовність розміщення матеріалів бібліографічного опису в списку використаних джерел має бути такою:

1. Нормативно-правові акти.
2. Основна та допоміжна література.
3. Практичні матеріали.
4. Інтернет-ресурси.

Нормативно-правові акти. Це перелік законів та інших правових актів, які використані в роботі. Порядок розташування нормативних актів залежить від їх юридичної сили, тому перелік законів завжди відкриває Конституція України. Далі вказуються використані кодекси, закони, Укази Президента України, Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти із обов'язковим посиланням на офіційне джерело, де він був опублікований.

Основна та допоміжна література. Рекомендується розміщувати джерела за алфавітом, (прізвища авторів і назви джерел, якщо автор не вказаний). До цього списку включаються підручники, посібники, монографії, збірники наукових

праць, наукові статті, тези доповідей, дисертації, автореферати дисертацій тощо. Далі наводяться приклади написання у списку вищезазначених джерел.

Бібліографічний опис робиться мовою самого документа. При складанні опису слова і словосполучення можуть бути скорочені, окрім назви самого документа.

Відповідно до правил опису використаної літератури про кожне джерело подаються такі відомості:

- прізвище та ініціали автора; якщо книга написана кількома авторами, то перераховуються або всі прізвища (за таким порядком, в якому вони вказані в книзі), або лише прізвище та ініціали першого автора, після чого роблять приписку «та ін.»; якщо джерело має трьох і більше авторів, у його описі можливо наводити прізвища трьох авторів, або чотирьох (якщо їх чотири) або трьох з припискою «та ін.» (якщо їх п'ять і більше);

- якщо на титульному аркуші відсутнє прізвище автора, то запис даних про книгу починають з її назви, після чого зазначається прізвище, ініціали редактора;

- повна і точна назва книги, яка не береться в лапки; підзаголовок, який уточнює назву (якщо він вказаний на титульному аркуші); дані про повторне видання;

- назва міста видання книги в називному відмінку (для міст Києва, Харкова, Одеси, Львова, Дніпра вживаються лише перші літери назв цих міст: К., Х., О., Л., Д.);

- назва видавництва (без лапок), рік видання (без слова «рік» або скорочення «р»); кількість сторінок із скороченням «с». Кожна група вищеперерахованих відомостей відокремлюється одна від одної знаком крапка і тире (. -).

У відомостях про твори (наукові статті, тези виступів на наукових конференціях тощо), опублікованих у окремих збірниках праць, матеріалах конференцій, подаються такі дані: прізвище та ініціали автора; повний заголовок праці; назва видання, в якому міститься праця; номер тому і номери сторінок, на

яких надруковано працю, а для періодичних видань – назва журналу або газети, рік випуску, номер журналу, номер сторінок, а для газет – число і місяць.

Практичні матеріали. Вказується джерело їх одержання, наприклад:

1. Архів Луцького міськрайонного суду. 2023. Справа № 14/5-7613, щодо обвинувачення Бібікова С.В. за ст. 436.

Інтернет-ресурси (сайти, сервіси, веб-сторінки тощо, які містять використану у дослідженні інформацію) подаються у списку використаних джерел шляхом копіювання з адресної стрічки і вставлення у список URL унікальної адреси, яка і є посиланням на ресурс в Інтернеті.

Додатки можуть містити допоміжні матеріали, необхідні для всебічного розуміння курсової роботи: статистичні дані, аналітичні довідки, проекти нормативно-правових актів, а також описи окремих методик і результати досліджень.

Виконання курсової роботи за запропонованою структурою завершується підготовкою її першого варіанту, який студент подає науковому керівникові для ознайомлення та перевірки.

Після врахування зауважень керівника здобувач вищої освіти має внести у роботу необхідні корективи: виправляє юридичні, стилістичні та орфографічні помилки, доповнює роботу новими положеннями, за потреби залучає додаткові практичні матеріали, а також уточнює або переглядає свою позицію щодо дискусійних питань. Після цього студент відповідно до визначених вимог остаточно оформлює курсову роботу як документ та повторно надає її повністю або окремі розділи, де були висловлені найбільш суттєві зауваження, керівнику для погодження.

Науковий керівник виконує відгук на курсову роботу, який разом із роботою реєструється у обліках кафедри. Курсова робота зберігається на кафедрі.

III. Положення щодо захисту курсової роботи

Захист курсової роботи відбувається перед комісією, до складу якої входять двоє викладачів кафедри та науковий керівник роботи.

Він проходить на відкритому засіданні комісії, тому при виборі місця проведення цієї процедури слід враховувати можливість вільного доступу учасників. Зазвичай засідання проводиться в навчальній аудиторії, де можуть бути присутні інші особи за бажанням. Перед початком наголошується на необхідності дотримання встановленого порядку в приміщенні.

Інформація про час і місце захисту доводиться до відома заздалегідь через оголошення, яке містить список авторів і назви їхніх курсових робіт.

Захист курсової роботи починається з доповіді здобувача вищої освіти тривалістю 5–7 хвилин. Доповідь можна читати з підготовленого тексту, але бажано викладати свої думки усно. У виступі розкриваються обґрунтування актуальності теми, мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також труднощі, з якими стикнувся студент під час виконання роботи. Також надаються відповіді на основні зауваження керівника та презентуються ключові висновки й пропозиції, сформульовані в ході дослідження. Після доповіді комісія та присутні ставлять питання, які можуть стосуватися як теми роботи, так і ширших аспектів освітніх компонентів, щоб оцінити не лише знання з обраної теми, але й загальний рівень підготовки здобувача з навчальних дисциплін. Здобувач вищої освіти відповідає на запитання викладачів.

Вважається кращою практикою здійснювати супровід доповіді результатів дослідження презентаційними матеріалами. Для цього може застосовуватись мультимедійне обладнання, різне програмне забезпечення (найчастіше використовують застосунок для створення презентацій «Microsoft Office PowerPoint»). Презентаційний матеріал повинен бути читабельним та доступним для розуміння. При цьому слід уникати перевантаженості слайдів інформацією або малюнками, застосування багатьох та занадто яскравих кольорів для фону та шрифту. Рациональна кількість слайдів для таких доповідей може бути від 6 до 10 одиниць.

На завершення процедури захисту члени комісії чи присутні у виступах висловлюють свою думку щодо курсової роботи та рівня підготовки здобувача. Під час захисту оцінюються якість виконаної роботи, рівень знань і сформованих

навичок з теми, здатність аналізувати практичну діяльність організацій, уміння чітко й аргументовано викладати думки, відповідати на запитання та обґрунтовувати власну позицію.

Здобувач вищої освіти зобов'язаний надати вичерпні відповіді на всі зауваження, висловлені у відгуку та під час захисту роботи. Оцінювання проводиться на закритому засіданні комісії, а результати оголошує її голова на відкритому засіданні для здобувача та всіх присутніх.

Критерії оцінки якості курсової роботи

Курсова робота оцінюється за 100-бальною шкалою відповідно до наступних критеріїв.

1. Зрозумілість визначення мети і завдань роботи. Мета та завдання роботи сформульовані зрозуміло і коректно, відповідно до предмета дослідження.
– 10 балів

Мета і завдання визначені не досить зрозуміло – 5 балів.

Мета і завдання в роботі не визначені, або сформульовані не зрозуміло, або не відповідають предмету дослідження – 0 балів.

2. Ступінь використання основних методів наукового пошуку під час виконання роботи. Здобувач вищої освіти повною мірою застосував основні методи наукового пізнання під час виконання курсової роботи, що підтверджується як її структурою, так і змістом. – 10 балів.

Основні методи наукового пізнання використані здобувачем вищої освіти не достатньо – 5 балів.

В процесі опрацювання курсової роботи не використано основних методів наукового пошуку або спроба їх використання не дала належних результатів дослідження – 0 балів.

3. Повнота розкриття теми. У роботі розглянуто всі основні та пов'язані з ними специфічні аспекти теми; також порушено загальнотеоретичні проблеми, проведено їх аналіз і запропоновано шляхи вирішення – 20 балів.

У роботі висвітлено лише основні проблемні аспекти, проведено їх аналіз, проте пропозиції щодо вирішення цих проблем сформульовані поверхово – 10 балів.

У роботі не повною мірою розкрито загальнотеоретичні аспекти теми, предмет дослідження суттєво звужено, зміст частково виходить за його межі, або ж аналіз проблемних питань проведено поверхово – 5 балів.

У роботі не розкрито ключових аспектів теми дослідження, або дослідження базується на ненаукових положеннях, або зміст роботи не узгоджується з її структурою – 0 балів

4. Аналіз та використання наукових джерел щодо предмета дослідження. У роботі використано здобутки як класичної, так і сучасної наукової думки (видання останніх 2–3 років), представлено різні підходи, теорії та концепції, проведено їх аналіз і порівняння, наведено коректні посилання на джерела – 10 балів.

Робота містить відомості про використання наукових джерел, проте їх кількість є обмеженою, основні загальновідомі праці не залучені, або ж відсутній глибокий аналіз робіт вітчизняних науковців – 5 балів.

У роботі відсутні наукові праці, або вони не мають відношення до предмета дослідження, або не залучено результати досліджень останніх 2–3 років, або ж використані праці не містять посилань на авторів чи джерела – 0 балів.

5. Ступінь отриманих результатів, їх аргументованість та теоретична значущість висновків і рекомендацій. Результати дослідження та пропозиції зрозуміло сформульовані, належним чином обґрунтовані, мають наукову цінність і є самостійним досягненням здобувача вищої освіти – 10 балів.

У роботі наведено конкретні висновки за результатами дослідження, проте вони не завжди достатньо обґрунтовані або позбавлені значної теоретичної цінності; також можуть бути відсутні рекомендації щодо розвитку діяльності відповідних державно-правових структур та інших аспектів – 5 балів.

Робота не містить висновків як результатів дослідження, або вони є незрозумілими, позбавленими науковості чи не обґрунтованими положеннями роботи та не впливають із її змісту – 0 балів

6. Якість оформлення роботи. Оформлення всіх розділів курсової роботи повністю відповідає визначеним вимогам, правильно оформлені посилання на джерела та список використаної літератури. Текст роботи викладений логічно, грамотно та стилістично коректно – 10 балів.

Оформлення курсової роботи загалом відповідає вимогам, однак у ній трапляються помилки або неточності – 5 балів.

Оформлення курсової роботи відповідає вимогам для допуску до захисту, проте в тексті присутні граматичні або стилістичні помилки, а також систематичні неточності в оформленні посилань на джерела чи списку використаної літератури – 0 балів.

7. Дотримання календарного плану (регламенту) виконання роботи. Здобувач вищої освіти на всіх етапах виконання курсової роботи дотримувався встановленого регламенту та узгоджував свої дії з науковим керівником. Робота була своєчасно подана на кафедру у завершеному вигляді – 10 балів.

Робота виконана та подана на кафедру у встановлені строки, разом з тим в процесі її підготовки здобувач вищої освіти припускався окремих відхилень від регламенту або не завжди узгоджував свої дії з науковим керівником – 5 балів.

Здобувачем вищої освіти допущено суттєві порушення календарного плану при поданні курсової роботи на кафедру – 0 балів.

8. Рівень знань у тематиці дослідження, продемонстрований здобувачем вищої освіти під час усного захисту курсової роботи. Здобувач впевнено відповідає на всі запитання, має високі знання з теми дослідження, добре орієнтується у змісті роботи, зрозуміло формулює основні положення та висновки, а також грамотно аргументує власну позицію – 20 балів.

Здобувач демонструє достатній рівень знань з теми курсової роботи, відповідає на запитання правильно, але не володіє вільною орієнтацією в

суміжних темах, має чітке уявлення про основні положення своєї роботи, проте не завжди впевнено аргументує свої висновки або коректно їх формулює – 15 балів.

Здобувач вищої освіти продемонстрував достатній рівень знань з теми курсової роботи та її змісту під час захисту, на запитання відповідає, в основному, правильно, хоча й допускає деякі неточності у визначеннях та не завжди вірно обґрунтовує свою точку зору чи інші тези роботи – 10 балів.

Здобувач допускає суттєві помилки у відповідях і має обмежене розуміння змісту своєї роботи – 5 балів.

Здобувач вищої освіти не може навести аргументи для підтримки положень своєї роботи, погано знає її зміст, дає неправильні відповіді або зовсім не може відповісти на запитання – 0 балів.

Несумісність змісту курсової роботи з її темою, серйозні порушення вимог до оформлення, або відсутність на усному захисті роблять неможливим позитивну оцінку курсової роботи в цілому.

У випадку, якщо здобувач вищої освіти не з'являється на усний захист, попередня оцінка курсової роботи не враховується та остаточна оцінка за цю роботу виставляється «0» балів.

За результатами захисту курсових робіт всі члени комісії підписують відомість з оцінками, які доводяться до кожного студента. У випадку не подання курсової роботи для захисту або отримання незадовільної оцінки за її захист здобувачі вищої освіти вважаються такими, що мають академічну заборгованість.

Найкращі роботи можуть бути рекомендовані для участі у конкурсах, виставках, конференціях, а також для публікації в студентських збірниках.

Курсові роботи зберігаються на кафедрі протягом трьох років, після чого списуються відповідно до встановлених процедур.

Зразок титульного аркуша курсової роботи

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра національної безпеки

КУРСОВА РОБОТА

на тему: «Воєнна організація держави та її роль і місце у забезпеченні
національної безпеки України»

Виконав:

Качуровський Віктор

Група НБ-48

Науковий керівник:

Старший викладач кафедри
національної безпеки

к.політ.н. Майко Т.С.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи воєнної організації держави	4
1.1. Поняття та структура воєнної організації держави	4
1.2. Історичний розвиток воєнної організації України	8
1.3. Нормативно-правове забезпечення функціонування воєнної організації ...	11
РОЗДІЛ 2. Роль воєнної організації у забезпеченні національної безпеки України	15
2.1. Значення збройних сил та інших військових формувань у системі національної безпеки	15
2.2. Теоретичні та практичні основи національного спротиву	19
2.3. Взаємодія воєнної організації з державними органами та суспільством	23
РОЗДІЛ 3. Удосконалення воєнної організації держави в контексті сучасних викликів національній безпеці	26
3.1. Стратегічні напрями розвитку воєнної організації України	26
3.2. Інновації та технології у підвищенні обороноздатності держави	28
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36

Список рекомендованих джерел:

Нормативні джерела:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. Дата оновлення: 20.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
5. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
6. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. Дата оновлення: 17.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
7. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Дата оновлення: 21.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
8. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. Дата оновлення: 02.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

9. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. Дата оновлення: 23.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
10. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI. Дата оновлення: 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
11. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
12. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
13. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. Дата оновлення: 18.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
14. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. Дата оновлення: 20.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
15. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Дата оновлення: 19.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
16. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. Дата оновлення: 28.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
17. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

18. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. Дата оновлення: 29.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

19. Про розвідку : Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#n442> (дата звернення: 01.10.2024).

20. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. Дата оновлення: 29.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

21. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 16.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

22. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. Дата оновлення: 21.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

Науково-навчальні джерела:

23. Андреєв С.О. Терміни і поняття «Цивільна оборона», та «Цивільний захист»: етимологічні та логіко-семантичні аспекти. Вісник національного університету цивільного захисту Університету державного Управління. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

24. Білоус І.І. Поняття соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави. Ефективна економіка. 2019. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6955>.

25. Власюк О.С. Вагомий внесок у вітчизняне безпекознавство. Критика та бібліографія. Фінанси України. № 4/2015 С.121-125.

26. Гедікова Н.П. Забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах євроінтеграційних процесів. Соціально-гуманітарні пріоритети України в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали міжвузів. кругл. Столу; м Одеса,

16 листоп. 2017 р. / ред. кол. : С. В. Албул, Т. І. Койчева, Е. І. Мартинюк та ін. : від. за вип. О. Я. Надибська. Одеса, Астропринт, 2017. С. 29–31.

27. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. *Національна безпека України*. 2003. № 1. С. 39 – 46.

28. Данільян О.Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації. Данільян О. Г., Дзьобан О. П., Панов М. І. – Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.

29. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення): Монографія. – Харків : Константа, 2006. – 440 с.

30. Дубина М.В. Сутність транскордонної безпеки та її види. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. №4(70) 2013. С.238-244.

31. Єрьоменко Е. А. Комплексне використання потенціалу бойового хортингу для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії / Е. А. Єрьоменко // Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі : зб. тез IV наук.-практ. інтернет-конфер., 25-31 травня 2020 р., м. Ірпінь м. Хмельницький / Мін-во фінансів України, Ун-т ДФС України [та ін.]. Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи, 2020. С. 18–23.

32. Жовтенко Т.Г. Тенденції розвитку приватного сектору безпеки Сполучених Штатів Америки: уроки для України .Стратегічні пріоритети №3(32), 2014. – С. 197–200.

33. Жовтенко Т.Г. Теоретичні основи Мережно-центричного протиборства. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 64 (у двох частинах). Частина І. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – С.67 – 71.

34. Казакова Л.О. Національна безпека держави: понятійно-категорійний апарат. Регіональні студії, 2021. – № 24. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.18>.

35. Колесник В.Т. Концептуальна модель національної безпеки України. Імперативи розвитку цивілізації: матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції «Інформаційна безпека у воєнній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 31 березня 2015 року). – К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2015. – № 2. – С. 167–170.

36. Колосков В. Роль Державної прикордонної служби України в системі національної безпеки. Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (8 червня 2018 р., м. Острог) / [за заг. ред. д.ю.н. Романова М. С.]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. С. 48-53.

37. Кондратьев Я.Ю., Ліпкан В.А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. — К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

38. Корж І.Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. “Правова інформатика”, № 4(36). 2012 с.69-75.

39. Косевцов В.О., Бінько І.Ф. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів: Монографія. — К.:Нац. ін-т стратегічних досліджень, 1996. 61 с.

40. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: Навч. посіб. — К.: ЗАТ Видавничий дім "ДЕМІД", 2002. 144 с.

41. Лантінов Я.О. Щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони. Форум права. №1 2011. С.570-574.

42. Ліпкан В.А. Національна безпека України: монографія. В. А. Ліпкан. — К.: Кондор, 2013. — 437 с.

43. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України. — К.: Знання, 2000. 184 с.

44. Ліпкан В.А. Сучасні загрози національній безпеці України: доктрина пантуранізму // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ України. 2002. № 3.

45. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. К.: Текст, 2003. 600 с.

46. Максименко Ю.Є. Національна безпека в Україні: теоретико-правові аспекти: Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2003. 94 с.
47. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навчальний посібник. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. 304 с.
48. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посіб. для вищих навч. закл. За заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. — Ірпінь, 2000. 304 с.
49. Рябовол Л.Т. Національна безпека України: структурно-функціональний аналіз. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля, серія «Право», 2020. – № 1. URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/4.pdf>.
50. Ситник Г.П. Розвиток концептуальних підходів щодо забезпечення національної безпеки — ключова проблема державного управління .36. наук. пр. УАДУ — К.: Вид-во УАДУ. Вип.2. 2003. С. 265-278.
51. Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М.П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія ; за заг. ред. Г.П. Ситника. – Хм.; К.: Вид-во “Кондор”, 2007. – 616 с.
52. Чуваков О.А. Національна і державна безпека: співвідношення понять. Правова держава. №15. 2012. С. 193-196.

Інформаційні ресурси:

53. ir.stu.cn.ua/home.
54. <https://pidru4niki.com/>
55. <http://disser.com.ua/contents/17914.html>
56. <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
57. <https://ellib.org.ua/>
58. <https://www.ebk.net.ua/index.htm>